

*Валерій Валерійович ЛЕВЧЕНКО,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства,
історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету
(м. Одеса).*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА БІОГРАФІЯ – КЛЮЧОВА МОДЕЛЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ГЕНЕРАЦІЙ ВЧЕНИХ-ІСТОРИКІВ ОДЕСИ

У статті запропонована модель вивчення закономірності формування та розвитку наукового знання та змін парадигм серед учених-істориків Одеси крізь призму ідентичності їхньої генерацій. Сформульовано тлумачення терміну генерація та запропоновано хронологічну періодизацію генерацій одеських істориків. На тлі соціально-політичних змін першої половини ХХ ст. ідентифіковано та представлено постать одеського історика М. Соколова як представника «пізньоуніверситетської» генерації імперських часів.

Ключові слова: інтелектуальна біографія, вчені-історики, наукове співтовариство, Одеса, генерації.

The article proposed a model for the study of regularities of formation, development of scientific knowledge and paradigm shifts among historians of Odessa through the prism of the identity of their generations. Presents the meaning of the term generation and proposed a chronological periodization of generations of Odessa historians. On the background of socio-political changes of the first half of the XX century are identified and represented by a person of the Odessa historian N. Sokolov as a representative of «pozднеuniversity» generation of Imperial times.

Key words: intellectual biography, historians, academia, Odessa, generation.

В статті предложена модель изучения закономерности формирования и развития научного знания, изменения парадигм среди учёных-историков Одессы через призму идентичности их поколений. Представлено значение термина поколение и предложена хронологи-

гическая периодизация поколений одесских историков. На фоне социально-политических изменений первой половины XX в. идентифицировано и представлено персону одесского историка Н. Соколова как представителя «позднеуниверситетской» генерации имперских времён.

Ключевые слова: интеллектуальная биография, учёные-историки, научное сообщество, Одесса, генерации.

Історична наука покликана виявляти рушійні сили та фактори історичних змін. Відомо, що такими можуть бути як об'єктивні, так і суб'єктивні за своєю природою явища. За останні роки зростає увага до вивчення ролі окремих персоналій в історії. Підтвердженням цьому є бурхливий розвиток біографістики, просопографії та інших спеціальних історичних дисциплін, присвячених вивченню історії в контексті окремих історичних постатей, зокрема і представників наукової інтелігенції. Згадані дисципліни цікавляться життєписами особистостей, які належать до визначеного історичного періоду. Це можуть бути індивідуальні та колективні біографії, що розкривають особливості історії окремих територій, важливих історичних періодів та розвиток окремих соціальних інститутів.

Вивчення біографій дає змогу розкрити важливі особливості новітньої історії. Особливий інтерес викликають біографії представників еліти, котрі ініціюють соціальні зміни у визначеній сфері громадського життя. Зокрема для вивчення історії науки цікаві біографії вчених, які зробили внесок у її розвиток та уособлюють собою науковий простір та інтелектуальний прошарок соціуму.

Одеське співтовариство професійних істориків за понад двохсотрічну історію пройшло складний шлях еволюції й у різні часи мало певні характерні риси та ознаки. Тому, на наш погляд, варто спробувати охарактеризувати особливості цих періодів розвитку співтовариства одеських учених-істориків за весь час існування їхніх поколінь.

У контексті запропонованої теми дослідження плануємо вивчити закономірність формування, розвитку, поширення наукового знання та зміну парадигм серед істориків наукового співтовариства Одеси крізь призму ідентичності поколінь (нині у науковій літературі поширеніше поняття «покоління») та умов, що визначають їхнє формування [26]. У свою чергу пропонуємо ввести до наукового обігу запозичений у галузі природничих наук [2] термін «покоління», який по суті означає те саме, що й «покоління», але не обмежується хронологічними рамками професійної діяльності вчених [27], розширюючи межі їхнього вікового цензу. Тобто, покоління «...пред-

ставлена більш-менш одновіковими індивідуумами, які змінюються наступним поколінням, яке при диференціації життєвого циклу може істотно відрізнятись від попереднього». Відтак ми під терміном «генерація» розуміємо представників наукового співтовариства істориків, які представлені більш чи менш одноманітними деталями та змінюються виразниками наступної генерації, які при диференціації наукового циклу істотно відрізняються від постатей попередньої генерації.

Основними компонентами, що впливали на діяльність учених-істориків, був складний перманентний процес інституційних, структурних і когнітивних факторів у науково-дослідній діяльності та державно-адміністративної системи управління. У фазі трансформації суспільно-політичних і соціально-економічних умов необхідно повніше враховувати як окремий вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, так і їх взаємозв'язок і взаємозумовленість у процесі розвитку співтовариства одеських учених-істориків.

Визначення «наукове співтовариство» розуміємо як сукупність учених-професіоналів, організація яких відображає специфіку наукової професії. У більш детальному ракурсі наукове співтовариство — це соціальна група, що поділяється на більше диференційовані підгрупи, об'єднані стандартами професійної поведінки, спільністю освіти, спеціалізації, наукових інтересів і змістовними когнітивними установками, які відповідно до теорії Томаса Семюела Куна (1922–1996) називають дисциплінарною матрицею або парадигмою [7]. Ключовим поняттям у його концепції, однак, є не парадигма, а поняття наукового співтовариства. Наукове співтовариство в контексті теорії американського вченого виступає як логічний суб'єкт наукової діяльності. Тобто, згідно концепції Т. Куна, науковець може бути зрозумілий як учений тільки за його приналежністю до наукової спільноти, всі члени якої дотримуються певної парадигми, котра, у свою чергу, характеризується сукупністю знань і особливостями підходу до вирішення наукових проблем, прийнятими даним науковим співтовариством. Таким чином, на противагу так званому інтерналістському¹ (противага — екстерналістський²), напряму в історіографії науки, для представників якого історія науки — це лише історія ідей, Т. Кун через наукове співтовариство вводить в свою концепцію го-

¹ Інтерналістський напрям (або іманентний), який є альтернативою екстерналістського напрямку, відстоює точку зору, згідно з якою наука розвивається не завдяки соціальному впливу, а в результаті своєї внутрішньої еволюції, де головним є зміна способу мислення.

² Екстерналістський напрям ставить собі за мету виявлення зв'язків соціально-економічного розвитку суспільства і розвитку наукових знань.

ловний фактор — людину [13]. У свою чергу, продовжимо цю ідею в тому руслі, що людина (у нашому випадку — вчений-історик) є своєрідною одиницею визначення парадигми наукового простору (історик — генерація (покоління) — наукова спільнота — науковий простір).

Оригінальний підхід вимірювання історичного часу через життя поколінь людей належить Володимирі Івановичу Вернадському (1863–1945): «...человеческая личность, как всё в окружающем мире, не является случайностью, а созданная продолжительным ходом предыдущих поколений» [4; 5]. Він детально досліджував розвиток наукової думки у ланцюгу людських поколінь, при цьому часовий відрізок кожного покоління міряв двадцятьма п'ятьма роками — тобто до народження дітей як наступного покоління [18]. Зрозуміло, що подібне визначення життєвого циклу є умовним, однак зберігає свою оригінальність. Ідеї вікового цензу В. Вернадського та методологічного підходу Т. Куна у ролі формування історії генерацій наукового співтовариства акумулюємо в логічний зв'язок: поява новаторів/ініціаторів у науці пов'язана з появою нових генерацій учених, які несуть нові методи, підходи, уявлення, ідеї, практики з заміною панівних концепцій, теорій, парадигм.

В останні роки помітно зросла увага до історії істориків та їх об'єднань у складі гуманітарної еліти країни. Дана тематика потрапила в поле зору сучасних українських [28; 15; 16; 20; 17; 21; 22; 19] і російських [1; 6; 3; 27; 26] вчених у фарватері педальовання теми європейськими колегами. На останні майже двадцять років пострадянської історіографії припадає новий етап у вивченні історії ідентичності генерацій професійної діяльності істориків. Кількісний та якісний ріст досліджень із цієї тематики на сучасному етапі пов'язаний із переходом від моно- до мультиконцептуальності в оцінці історії науки, а методологічну базу вивчення даного питання становлять принципи соціальної та культурної історій, в межах яких генерації істориків розглядаються як цілісна частина соціального та культурного ландшафтів товариств.

Інтерес до проблеми генерацій істориків Одеси сягає своїм корінням у далеке минуле. Спілкування, процеси взаємодії між ученими, стосунки, питання, з якими вони стикаються, вступаючи в контакт із іншими представниками наукової інтелігенції, завжди привертала до себе пильну увагу. Хоча у науковій літературі нами не виявлено праць, присвячених зазначеній у статті тематиці. У цілому питання про виділення генерацій одеських істориків у процесі їхньої професійної діяльності та повсякденного спілкування стали займати провідне місце у наукознавчих дослідженнях починаючи з

1990-х рр. минулого століття, коли дослідниками було встановлено, що виділення генерацій учених із проведення досліджень і отриманих результатів вважається істотною характеристикою їх наукової діяльності. Хоча в контексті політичної ситуації поділ істориків на представників дореволюційної епохи та нової формації з'явився ще у 1930-ті рр. Так, внаслідок політики більшовиків у цей період учені дорадянського часу, котрі не прийняли ідей нової влади, були умовно переведені до розряду «реакційних» або «буржуазних» [14].

До числа наукового цеху одеських істориків ми відносимо осіб за наявністю таких критеріїв: вища освіта (гуманітарні спеціальності), викладання у вишах, діяльність у профільних науково-дослідних установах, наукові публікації на історичну тематику.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють кінець XVIII – початок XXI ст. Наукове співтовариство одеських істориків, починаючи з кінця XVIII ст. (у 1789 р. фортеця Хаджибей (з 1795 р. — Одеса) включена до складу Російської імперії) та протягом більше двох наступних століть входило до наукового простору різних державних утворень (найдовше — Російська імперія, СРСР, Україна), які, в свою чергу (за винятком України), були складовою євразійського наукового простору. Становлення і розвиток в Одесі наукових інфраструктур відбувалося в однакових із іншими освітньо-науковими центрами цих країн суспільно-політичних і соціально-економічних умовах.

Засновуючись на теорії вивчення історії науки у контексті зміни генерацій учених, спробуємо дослідити наукове співтовариство одеських істориків із метою виявлення їх загальної кількості, огляду багаторічного ритму діяльності, встановлення хронологічних меж кожної генерації, вивчення безпосередніх взаємовпливів усередині однієї або сусідніх генерацій. Також спробуємо простежити безпосередній персональний вплив учених на відстані у ланцюгу зміни генерацій, зародження інновацій, внутрішньо цехових комунікацій, місце і роль істориків у суспільстві за різних політичних режимів та їхнє ставлення до влади, етику відносин, виявити індивідуальні, особистісні властивості істориків, що в підсумку дає потенціал для глибшого розуміння буття історичної науки та тенденцій її розвитку як на локальному рівні, так і в контексті глобального осмислення.

На новітньому етапі розвитку української історіографії біографічні дослідження поступово переходять на новий рівень: від традиційного відтворення фактів життя — до інтелектуальної біографії. Увага дослідників все більше звертається на дослідження безперервних взаємозв'язків людини та оточуючого її соціокультурного простору, вираження світобачення історика в його наукових поглядах, формування життєвих пріоритетів особистості.

Ключовим алгоритмом вирішення цього завдання є пріоритетна тенденція у розвитку сучасної історіографії — інтелектуальна біографія, фокус якої спрямовано саме на «людську індивідуальність» [25]. Типологія біографічних нарисів складає на сьогодні значний діапазон варіантів. Так, у англомовних виданнях останнім часом виділяють чотири типи персональної історії: традиційну біографію історичної особи; «особисту історію» як дослідження життя індивідуума; «внутрішню біографію» (розвиток внутрішнього світу людини) та «інтелектуальну біографію істориків» [24].

Не ставлячи за мету проведення аналізу всієї картини типологічного різноманіття біографічної та біографознавчої літератури пропонуємо за універсальну модель даної проблематики обрати схему інтелектуальної біографії, що є сукупністю основних чотирьох типів біографії [23]: традиційна біографія; біографія і контекст (на тлі суспільно-політичних змін, реорганізації інфраструктури системи освіти або науки, у контексті наукового співтовариства або родини тощо); просопографія (дослідження особи в усій сукупності її індивідуальних якостей); біографія та герменевтика (вивчення інтелектуальної продукції або інтелектуальних досягнень), що в цілому складає основні віхи життя — інтелектуальної біографії.

За весь час розвитку історичної науки в Одесі співтовариство істориків представляли дев'ять генерацій, які хронологічно мають наступну градацію: 1) «аматорське»: кінець XVIII ст. – 1817 р.; 2) «ранньоліцейне»: 1817–1837 рр.; 3) «пізньоліцейне»: 1837–1865 рр.; 4) «ранньоуніверситетське» імперських часів: 1865 – кінець XIX ст.; 5) «пізньоуніверситетське» імперських часів: кінець XIX ст. – 1920 р. та 1941–1944 рр.; 6) «ранньорадянське»: 1920–1941 рр.; 7) «середньорадянське»: 1944–1968 рр.; 8) «пізньорадянське»: 1968–1991 рр.; 9) «українське»: від 1991 р. – до сучасності.

Одеське наукове співтовариство істориків за більш, ніж двохсотлітню історію пройшло складний шлях еволюції. Складні політичні умови негативно впливали на діяльність учених, які стикалися з багатьма проблемами. Кожен політичний режим різними способами намагався їх підпорядкувати домінуючій ідеології, а з її відкритими супротивниками вів боротьбу. У свою чергу, історики по-різному сприймали нові соціально-політичні умови та шукали способи не тільки для існування, а й (у окремих випадках) і виживання.

Специфіка взаємовідносин одеських істориків і політичних сил у зазначений період має багаторівневу структуру. Як в загальносвітовому, загальнодержавному та регіональному вимірі (зовнішні чинники), так і в площині впливу факторів соціально-політичної ситуації (поліетнічність, культурна революція, трансформація сис-

теми вищої освіти, впровадження політики коренізації, політичні репресії тощо). Безумовно, основним компонентом, що впливав на діяльність істориків, був складний перманентний процес інституційних, структурних і когнітивних змін у державно-адміністративній системі управління. У фазі трансформації соціально-політичних умов необхідно повніше враховувати як окремих вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, так і їх взаємозв'язок і взаємозумовленість.

Наприклад, політичні та соціально-економічні процеси першої половини ХХ ст., що відбулися на теренах України, вплинули на розвиток усіх сфер життя, зокрема й історичної науки. Ці зміни пояснюються частково тим, що спочатку вони не стільки мали на увазі удосконалення будь-якої сфери життя, скільки були відображенням пануючих на той час політичних поглядів. Відповідно носіїв цих поглядів значення та потреби історичної науки цікавили не в достатній мірі.

Подібна ж рефлексія була відносно суб'єктів історичної науки, які в різній мірі були «принижені» владою. Багатьом із них судилося пройти трагічним шляхом, визначеним долею радянської інтелігенції сталінської епохи. На цьому шляху їх чекали матеріальні труднощі, боротьба за виживання, арешти, загроза розстрілу та, в підсумку, вирок у звинуваченні в зраді Батьківщині. Серед числа цих учених хочемо згадати постать одеського історика «піздноуніверситетської» генерації імперських часів Миколи Опанасовича Соколова (1886–1953) [8; 9; 11; 12]. До кінця 1990-х рр. його ім'я не згадувалося у жодній науковій праці.

М. Соколов народився в Одесі 15 жовтня 1886 р. Після закінчення 1905 р. гімназії вступив на історико-філологічний факультет Імператорського Новоросійського університету. Ставши студентом історичного відділення, з першого курсу він захопився «практичним» вивченням історії — брав участь у археологічних розкопках на острові Березань під керівництвом професора Е. Р. фон Штерна (1859–1924), працював у музеї Одеського товариства історії та старожитностей (далі — ОТИС). Одним із аспектів його наукових захоплень стали дослідження написів на могильних плитах, привезених із археологічних експедицій, опис єгипетських і грецьких експонатів музею ОТИС. Результати цієї роботи увійшли до виданого 1908 р. каталогу музею. Влітку 1909 р. він брав участь у археологічних розкопках у с. Червона Гірка Херсонської губернії.

Після закінчення Новоросійського університету в травні 1911 р. М. Соколов отримав диплом першого ступеня. В якості стипендіата Міністерства народної освіти (далі — МНО) з 1 серпня 1911 р. був залишений для підготовки до професорського звання (прообраз сучасної аспірантури) при Варшавському університеті, але вже у ве-

ресні того ж року його було переведено до Петербурзького університету, де він отримав наукове відрядження на два роки за кордон для продовження підготовки до звання професора.

У перший рік свого перебування за кордоном М. Соколов слухав лекції в Йенському університеті. У музеях Берліна, Дрездена, Парижа вивчав пам'ятники мистецтва, давню історію та музеєзнавство, а в Паризькому університеті слухав лекції з історії мистецтв. У травні 1912 р. переїхав до Італії, де протягом шести місяців брав участь у розкопках Помпеї та вивчав пам'ятки мистецтва в Генуї, Мілані, Флоренції, Римі та Венеції. У жовтні 1912 р. переїхав до Греції, де в Афіньському університеті вивчав грецьку давнину, брав участь в археологічних розкопках давніх міст Фесту та Кносса на острові Крит. За час перебування за кордоном молодий учений отримав вищу історичну освіту європейського рівня та підготував і опублікував кілька дослідницьких робіт, серед яких «*Les épisodes de l'activité de la censure russe*» («Епізоди діяльності російської цензури» — переклад В. Л.), «*Quelques épisodes de la vie des étudiants russe en 1905 année*» («Деякі епізоди з життя російських студентів у 1905 році» — переклад В. Л.), обидві видані в Парижі 1912 р., «*Воскрешая Помпея*» (Рим, 1912) та «*На развалинах Кносса и Феста*» (Афіни, 1913). Якщо дві останні праці були написані в контексті фахових інтересів, то поява двох перших свідчить про зацікавлення вченого революційними поглядами, що було притаманно молодому поколінню того часу. Невипадкове і друкування цих статей за кордоном. Публікація їх в Росії була неможливою, зважаючи як на упередження цензури, так і на неминучість зарахуванням їх автора до числа «неблагонадійних» громадян із подальшим потраплянням під нагляд поліції.

У серпні 1913 р. М. Соколов повернувся до Петербурга, де з відзнакою закінчив Археологічний інститут, за що йому було надано звання дійсного члена Імператорського Російського археологічного товариства. У жовтні 1913 р., після складання магістерських іспитів і читання пробних лекцій, він був затверджений магістрантом кафедри загальної історії Петербурзького університету а в якості позаштатного приват-доцента та допущений до педагогічної роботи в Археологічному інституті та Вищих Жіночих курсах. Одночасно М. Соколов працював викладачем історії в Кадетському корпусі та жіночій гімназії. Серед навчальних курсів, які в ці роки він вів, були: «Історія Греції», «Історія Риму», «Історія Сходу», «Історія античного мистецтва», «Мистецтво Заходу в епоху середньовіччя», «Мистецтво епохи ренесансу», «Мистецтво давнього Сходу».

15 жовтня 1915 р. після успішного складання встановлених МНО випробувань — рецензій і захисту дисертації на тему «Пам'ятки

грецького мистецтва в Афінах епохи Перікла» (опублікована того ж року) М. Соколов отримав науковий ступень магістра загальної історії. Та вже за рік життя молодого талановитого вченого різко змінилася. Про його тривале захоплення революційними ідеями стало відомо наглядовим органам. Наслідком цього стало звільнення зі служби та під наглядом поліції вислання з Петербурга.

Епоху революцій і громадянської війни молодий учений пережив у Житомирі. Будучи переконаним соціалістом, М. Соколов позитивно сприйняв Жовтневу революцію та включився в активну боротьбу за становлення радянської влади. У 1918 р. він читав лекції на політичні теми у частинах військ житомирського гарнізону, а від травня до серпня 1919 р. був завідувачем підвідділу мистецтв Губернського відділу народної освіти. Результати цієї роботи були висвітлені у статті «Доповідь про організацію підвідділу мистецтв».

У період правління гетьмана П. Скоропадського М. Соколов був затриманий Державної охороною (вартою) та зазнав репресій із боку губернської влади (зокрема, губернського старости) та був насильно виселений з квартири і переселений на околицю міста. У роки громадянської війни його неодноразово заарештовували за підозрою в приналежності до більшовицької партії, а майно підлягало обшукам. Хоча ніякого стосунку до жодної політичної сили він не мав. Підтвердженням цього факту є автобіографія вченого від 15 жовтня 1923 р., в якій, незважаючи на тогочасну «престижність» «партійності», він зазначав, що: «...к партії... не належу, но по убеждениям своим и направлению научно-педагогической работы являюсь марксистом». Будучи засудженим Державної охороною до смертної кари, М. Соколов утік з-під конвою та зник із міста, а його майно (книжки, рукописи тощо) було розграбоване. Щодо збереження власних наукових цінностей М. Соколову не щастило протягом усього життя. Роком раніше, у липні 1917 р. у Петрограді, в залишеній ним квартирі сталася пожежа, що знищила бібліотеку, матеріали наукового відрядження з археології та історії мистецтв, а також рукописи наукових робіт.

Із остаточним встановленням у Житомирі у червні 1920 р. радянської влади відновилася його активна педагогічна діяльність у вищій школі. У цей час М. Соколов працював в Інституті народної освіти, де в якості професора читав курси з «Історії мистецтв» і «Історії первісної культури». Але умови роботи в Житомирі, як і по всій країні в ті роки, були вкрай важкими. Тому «житомирський період» життя М. Соколова був недовгим. Уже у жовтні 1923 р. разом із родиною він переїхав до Одеси, де на початку 1923/24 навчального року був прийнятий на роботу відразу до чотирьох вишів. На 1 лис-

топада 1923 р. у штаті Одеського інституту народної освіти (ОІНО — наступник Новоросійського університету [10]) значився як професор курсу історії первісної культури. З 22 грудня 1923 р. був професором Інституту образотворчого мистецтва, де з вересня 1924 р. вів лекції та семінари з історії мистецтв середніх століть та епохи Відродження. Наприкінці 1920-х рр. М. Соколов залишався професором тільки двох вишів: Інституту образотворчого мистецтва та Інституту народного господарства, де викладав загальну історію, історію мистецтв і класичне мистецтво.

Активна педагогічна робота М. Соколова була нерозривно пов'язана з науковою діяльністю. Він був членом соціально-історичної секції Одеської комісії краєзнавства при Всеукраїнській Академії наук. Серед членів секції були його колеги з вищої школи Одеси, відомі вчені-історики Йосип Лейбович Вайнштейн (1894–1980), Костянтин Павлович Добролюбський (1885–1953), Микола Лазарович Рубінштейн (1897–1963), Михайло Єлисейович Слабченко (1882–1952) та інші. На засіданнях секції М. Соколов виступав із доповідями на теми з історії мистецтва, соціальної сутності мистецтва, історії одеської цензури. Результатом досліджень останньої теми, над якою він почав працювати, перебуваючи у науковому відрядженні за кордоном, стало окреме видання «Нариси з історії Одеської цензури» (Одеса, 1924). На цей час у М. Соколова в стані рукописів перебували ще дві праці — «Зародыши профессиональных организаций в древнем мире» и «Тайна Венеры Милосской».

На початку 1930-х рр. в УРСР була проведена чергова реформа системи вищої освіти, згідно з якою були трансформовані виші та реорганізовано їх структуру, інститут штатних посад, науково-дослідні установи. Особисто для М. Соколова підсумком реформи стало те, що 24 жовтня 1930 р. за наказом директора Одеського художнього училища (на основі наказу народного комісаріату освіти від 1 жовтня 1930 р.) із посади професора він був переведений на посаду доцента. З 1933 р. рахувався на посаді доцента кафедри загальної літератури та заступника декана літературного факультету Одеського педагогічного інституту. З 1935 р. був професором Одеського інституту інженерів цивільного та комунального будівництва (курси історії мистецтва і античної літератури), але вже через два з половиною роки також був переведений з цієї посади до розряду доцентів.

Навесні 1938 р. М. Соколова підстерігав ще один несподіваний поворот у житті. 17 квітня його заарештували співробітники НКВС, але досить швидко звільнили з під варті. На той момент він шість місяців працював доцентом в Українському педагогічному інституті, де читав лекції з історії мистецтв, античної та європейської літератури.

Повернувшись на волю М. О. Соколов вирішив повернути собі й звання професора. Згідно з чинним законодавством для присудження цього звання йому необхідно було захистити докторську дисертацію. Частина цієї роботи 9 лютого 1940 р. він представив на обговорення кафедри загальної літератури Одеського педагогічного інституту. У присутності колег Бориса Васильовича Варнеке (1874–1944) — завідувача кафедри, П. Є. Єршова, П. Е. Черноблера, Х. С. Сліпого, Я. М. Пліха одна з глав докторської дисертації «Про французские салоны XVII и XVIII вв.» була заслухана та схвалена. Довести дисертаційне дослідження до логічного завершення М. Соколову завадила війна.

Під час окупації німецько-румунськими військами Одеси з 1 грудня 1941 р. М. Соколов був призначений директором Одеського художнього училища, перейменованого в серпні 1942 р. в Академію витончених мистецтв. За рік по тому, в серпні 1943 р. із посади директора Академії М. Соколов був звільнений. Основним місцем його педагогічної діяльності в ці роки став створений новою владою Румунський королівський університет (університет Трансністрії). 28 вересня 1942 р. разом із відомими вченими В. Ф. Лазурским і Б. В. Варнеке М. Соколов був призначений професором кафедри літератури західної Європи історико-філологічного факультету. Короткий час (від 29 вересня до 26 листопада 1942 р.) він був деканом історико-філологічного факультету.

Важливою складовою науково-творчої спадщини М. Соколова в цей період була його культурно-просвітницька діяльність. За розпорядженням ректора університету 29 травня 1942 р. у головній аудиторії університету в присутності всіх завідувачів кафедр і клінік, викладачів та асистентів учений прочитав лекцію «Искусство Японии и его влияние на европейскую живопись». На запрошення Інституту італійської культури й особисте прохання італійського консула Коппіні він, як директор Академії витончених мистецтв, по радіо прочитав 5 лекцій із історії італійської культури. Одна з них була присвячена темі «Творческий путь Габриеля Д'Аннунцио». Окремо від циклу лекцій присвячених історії Італії, по радіо також прочитав лекції на теми «Литературная жизнь Парижа в XVII веке» (25 листопада 1942 р.) і «Японское искусство и его влияние на искусство Европы» (28 червня 1943 р.).

Після звільнення частинами Червоної армії Одеси, 3 травня 1944 р. М. Соколов був заарештований. Протягом тижня співучасниками «антирадянській діяльності», яку інкримінували вченому, стали ще четверо професорів Одеського університету — С. Ф. Білодід, Б. В. Варнеке, В. Ф. Лазурський і К. Д. Покровський. Згідно

з постановою на арешт від 27 квітня 1944 р. основним мотивом для арешту М. Соколова стало те, що залишившись на окупованій території, брав активну участь у діяльності Інституту антикомуністичних досліджень і пропаганди, основним завданням якого була «...борьба с коммунизмом, разоблачение его лживости и отсутствие научного фундамента марксистских теорий, и действительную борьбу с коммунистической идеологией во всех отраслях науки, искусства и повседневной жизни». Особисто М. Соколовим в Інституті була прочитана лекція на тему про мистецтво в СРСР, в якій (як він вказував під час допитів, що постійно тривали від травня до вересня) «...с антисоветских позиций охаивал отношение Советской власти к искусству» и «заявлял про оторванность советской культуры от европейской». Зрозуміло, що такі заяви вчений зробив після довготривалого психологічного та фізичного тиску з боку співробітників НКВС. Отже, у результаті численних і виснажливих допитів М. Соколову довелося визнати себе винним. Ось його слова, якими закінчилося слідство у кримінальній справі: «В прочитанной мною лекции «О советском искусстве» я клеветнически утверждал, что мероприятия советской власти были направлены к тому, чтобы затормозить и задержать развитие изобразительного искусства. Я клеветнически утверждал, что в Советском Союзе художникам диктовалась и насильственно навязывалась тематика живописи, художников превращали в плакатистов. Я говорил, что советская власть лишила художников возможности писать на свободные темы, принуждала их изображать колхозные деревни, писать сцены из строительства заводов».

На підставі цих зізнань М. Соколов згідно з вироком Військового Трибуналу військ НКВС від 2 грудня 1944 р. за ст. 54 КК УРСР (зрада Батьківщині) був засуджений до 10 років позбавлення волі у виправно-грудових таборах із поразкою прав строком на 5 років. М. Соколов провів у таборах майже весь призначений йому термін і помер у місцях позбавлення волі 25 жовтня 1953 р., так і не дочекавшись амністії. Призабутого за радянські часи вченого було по-смертно реабілітовано 27 липня 1993 р.

М. Соколов і в житті, і в науково-педагогічних поглядах пройшов непростий шлях. Отримавши вищу освіту в імперській системі освіти, він сформувався як представник «підзноуніверситетської» генерації вчених-істориків, котрому були притаманні ознаки більшості його колег, процес формування яких припав на початок ХХ ст., коли до консервативного наукового простору проникали ідеї демократії. Захопившись цими ідеями, він сприйняв революції 1917 р., але впроваджені ідеали радянської влади, які згодом трансформувалися

у тоталітарний режим, відштовхнули науковця від цього політичного режиму, що стало причиною його співпраці з німецько-румунською владою. Його діяльність у 1941–1944 рр. була ознакою прихильності до імперських норм життя (структура університету того часу відповідала формату класичного університету Російської імперії) та більше боротьбою за виживання, до якої вченого привчили роки терору революцій, громадянської війни та сталінської диктатури. Осмислення умов життя та практичної діяльності вченого дають можливість гідно оцінити його внесок як історика, археолога, мистецтвознавця. Його наукова творчість було виключно різнобічною та плідною: він залишив помітний слід у багатьох областях історичної науки, зробивши особливо значний внесок у галузі історії мистецтва. Доля М. Соколова спіткала багатьох представників «пізньоуніверситетської» генерації імперських часів учених-істориків.

Загалом тема історії генерацій одеських учених-істориків очікує на подальше комплексне дослідження, а зазначені маркери є першими орієнтирами наукового вивчення цієї теми.

1. *Беленький И. Л.* Проблемы биографического жанра в советской исторической науке: научно-аналитический обзор [Текст] / И. Л. Беленький. – Москва, 1988. – 27 с.
2. *Белошапкин С. П.* и др. Словарь-справочник энтомолога [Текст] / С. П. Белошапкин и др. / Сост. Ю. А. Захваткин, В. В. Исаичев. – Москва: Нива России, 1992. – 334 с.
3. *Бобкова М. С.* Наука и власть: научные школы и профессиональные сообщества в историческом измерении [Текст] / С. М. Бобкова // Новая и новейшая история. – 2003. – № 6. – С. 215–217.
4. *Вернадский В. И.* Размышления натуралиста. Кн. 2. [Текст] / В. И. Вернадский. – Москва, 1977. – 238 с.
5. *Вернадский В. И.* Философские мысли натуралиста [Текст] / В. И. Вернадский. – Москва, 1988. – 218 с.
6. *Корзун В. П.* Локальные научные сообщества в интеллектуальном ландшафте провинции [Текст] / В. П. Корзун // Методология региональных исторических исследований. Мат. междунар. семинара. – Санкт-Петербург, 2000. – С. 47–49.
7. *Кун Т.* Структура научных революций. С ввводной статьёй и дополнениями 1969 г. [Текст] / Т. Кун. – Москва : Прогресс, 1977. – 300 с.
8. *Левченко В. В.* Из истории исторической науки: профессор Николай Афанасьевич Соколов (1886–1953) [Текст] / В. В. Лев-

- ченко // Юго-Запад. Одессика. Историко-краеведческий науч. альманах. – Вып. 6. – Одесса, 2008. – С. 227–247.
9. *Левченко В. В.* Соколов Микола Опанасович [Текст] / В. В. Левченко // Одеські історики. – Том 1 (початок XIX – середина XX ст.). – Одеса, 2009. – С. 377–380.
 10. *Левченко В. В.* Історія Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту [Текст] / В. В. Левченко. – Одеса, 2010. – 428 с.
 11. *Левченко В. В.* Доля вченого на зламі епох: історик мистецтва Миколай Опанасович Соколов (1886–1953) [Текст] / В. В. Левченко // Наук. вісник. Одес. держ. економ. ун-т. Всеукр. асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – № 9 (161). – Одеса, 2012. – С. 151–159.
 12. *Левченко В. В.* Из истории исторической науки в Одессе первой половины XX века: забытый историк искусства Николай Афанасьевич Соколов (1886–1953) [Текст] / В. В. Левченко // Историки, научные школы и исторические сообщества Юга Российской империи, СССР и постсоветского пространства. Матер. междунар. науч. конф. Сб. науч. статей / Под ред. С. М. Сивкова. – Краснодар : Изд-во Южного ин-та менеджмента, 2012. – 264 с. – С. 122–129.
 13. *Микулинский С. Р.* Чем интересна книга Т. Куна «Структура научных революций» [Текст] / С. Р. Микулинский, Л. А. Маркова // Кун Т. Структура научных революций. С ввводной статьёй и дополнениями 1969 г. – Москва : Прогресс, 1977. – С. 274–292.
 14. *Одесский университет за 75 лет (1865–1940).* – Одесса, 1940. – 198 с.
 15. *Онопрієнко В.* Наукове співтовариство. Вступ до соціології науки [Текст] / В. Онопрієнко. – Київ, 1998. – 99 с.
 16. *Онопрієнко В.* Наукове співтовариство як засіб самоорганізації науки [Текст] / В. Онопрієнко, Н. Теппер // Вісник НАН України. – 1998. – № 3–4. – С. 3–7.
 17. *Онопрієнко В. И.* Поколения в науке: взгляд социолога [Текст] / В. И. Онопрієнко // Социологические исследования. – 2007. – № 4. – С. 75–85.
 18. *Пилясов А. Н.* Разделённые полувеком: интеллектуальное влияние В. И. Вернадского на Л. Н. Гумилёва [Текст] / А. Н. Пилясов // Вопросы философии. – 2014. – № 12. – С. 92–102.
 19. *Попик В.* Українська біографістика на зламі століть: зміна дослідницьких парадигм [Текст] / В. Попик // Наук. праці НБУВ. – Київ, 2011. – Вип. 31. – С. 443–460.

20. *Попова Т. Н.* К проблеме формирования научного сообщества историков исторической науки: размышления на заданную тему [Текст] / Т. Н. Попова // Спец. іст. дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. праць. – Ч. 12. – Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2005. – С. 94–117.
21. *Попова Т. Н.* Научное сообщество историографов в Новороссийском университете (теоретический аспект) [Текст] / Т. Н. Попова // Лукомор'я: Археологія, етнологія, історія північно-західного Причорномор'я. – Вип. 2. – Одеса, 2008. – С. 40–43.
22. *Попова Т. Н.* Дисциплинарное сообщество историографов на исходе Постмодерна (фрагменты размышлений) [Текст] / Т. Н. Попова // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – Вип. 4. – 2009. – С. 210–235.
23. *Попова Т.* Жизнеописание учёного-историка на перекрёстке историографических традиций: теория, методология, практика [Текст] / Т. Н. Попова // Там само. – Вип. 8. – 2014. – С. 15–40.
24. *Репина Л. П.* «Новая историческая наука» и социальная история [Текст] / Л. П. Репина. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Москва, 2009. – С. 290–291.
25. *Репина Л. П.* Историческая наука на рубеже XX–XXI вв.: социальные теории и историографическая практика [Текст] / Л. П. Репина. – Москва, 2011. – С. 545–561.
26. *Серых А. А.* Поколенческая идентичность историков России в конце XIX – начале XX вв. [Текст] / А. А. Серых : автореф. дисс. на соиск. уч. степ. к. и. н. – Омск, 2010. – 23 с.
27. *Сидорова Л. А.* Советская историческая наука середины XX века. Синтез трёх поколений историков [Текст] / Л. А. Сидорова. – Москва : ИРИ РАН, 2008. – 294 с.
28. *Чишко В. С.* Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України [Текст] / В. С. Чишко. – Київ, 1996. – 238 с.

REFERENCES

1. Belenkii, I. L. (1988). *Problemy biograficheskogo zhanra v sovetskoj istoricheskoi nauke: nauchno-analiticheskii obzor* [Problems of the biographical genre in Soviet historical science: scientific and analytical review]. Moscow [in Russian].
2. Beloshapkin, S. P. & other. (1992). *Slovar-spravochnik entomologa* [Dictionary entomologist]. Moscow: Niva Rossii. [in Russian].
3. Bobkova, M. S. (2003). *Nauka i vlast: nauchnye shkoly i professionalnye soobshchestva v istoricheskom izmerenii* [Science and power:

- scientific schools and professional societies in the historical dimension]. *Novaia i noveishaia istoriia* [Modern and Contemporary History], 6, 215–217 [in Russian].
4. Vernadskii, V. I. (1977). *Razmyshleniia naturalista*. [Reflections of a naturalist]. Book 2. Moscow. [in Russian].
 5. Vernadskii, V. I. (1988). *Filosofskie mysli naturalista* [Philosophical thoughts naturalist]. Moscow. [in Russian].
 6. Korzun, V. P. (2000). *Lokalnye nauchnye soobshchestva v intellektualnom landshafte provintcii, Metodologiia regionalnykh istoricheskikh issledovani. Materialy mezhdunarodnogo seminara*. [Local scientific community in the intellectual landscape of the province]. (Pp. 47–49). St. Petersburg. [in Russian].
 7. Kun, T. (1977). *Struktura nauchnykh revoliutcii. S vvodnoi statei i dopolneniiami 1969 year*. [Structure of Scientific Revolutions]. Moscow: Progress. [in Russian].
 8. Levchenko, V. V. (2008). *Iz istorii istoricheskoi nauki: professor Nikolai Afanasevich Sokolov (1886–1953)* [From the history of historical science: Professor Nicholas Afanasievich Sokolov (1886–1953)]. In *Iugo-Zapad. Odessika. Istoriko-kraevedcheskii nauchnyi almanakh*. [The South-West. Odessika. Local history research anthology] (Vol. 6, pp. 227–247). [in Russian].
 9. Levchenko, V. V. (2009). *Sokolov Mikola Opanasovich* [Sokolov Mykola Opanasovich]. In *Odeski istoriki, Tom 1 (pochatok XIX – seredina XX st.)*. [Odessa historians. Tom 1 (early XIX – mid XX century)]. (Pp. 377–380). [in Ukrainian].
 10. Levchenko, V. V. (2010). *Istoriia Odeskogo institutu narodnoi osviti (1920–1930 rr.): pozitivnii dosvid nevdalogo eksperimentu* [History Odessa Institute of Education (1920–1930 years): Positive experience failed experiment]. Odessa. [in Ukrainian].
 11. Levchenko, V. V. (2012). *Dolia vchenogo na zlami epokh: istorik mistetstva Mikolai Opanasovich Sokolov (1886–1953)* [Fate scientist at the turn of epochs, art historian Nicholas Opanasovych Sokolov (1886–1953)]. In *Naukovii visnik. Odeskii derzhavnyi ekonomichnii universitet* [Scientific Bulletin. Odessa state economic University. – Science: Economics, political science, history]. (Vol. 9 (161), pp. 151–159). [in Ukrainian].
 12. Levchenko, V. V. (2012). *Iz istorii istoricheskoi nauki v Odesse pervoi poloviny KhKh veka: zabytyi istorik iskusstva Nikolai Afanasevich Sokolov (1886–1953)* [From the history of historical science in Odessa the first half of the twentieth century: the forgotten art historian Nikolai Afanasievich Sokolov (1886–1953)]. In *Istoriki, nauchnye shkoly i istoricheskie soobshchestva Iuga Rossiiskoi im-*

- perii, SSSR i postsovetskogo prostranstva. Sbornik nauchnykh statei* [Historians of the scientific school and the historic community of South of Russian Empire, USSR and post-Soviet space: materialy Intern. scientific. conf.]. (Pp. 122–129). [in Russian].
13. Mikulinskii, S. R. & Markova L. A. (1977). *Chem interesna kniga T. Kuna "Struktura nauchnykh revoliucii"* [The interesting book Kuhn's "The Structure of Scientific Revolutions"]. In *Kun T. Struktura nauchnykh revoliucii. S vvodnoi statei i dopolneniiami 1969 g.* [Kun T. Reflections of a naturalist (1969)]. Moscow: Progress. [in Russian].
 14. *Odesskii universitet za 75 let (1865–1940)* [Odessa University for 75 years (1865–1940)]. (1940). Odessa. [in Russian].
 15. Onoprienko, V. (1998). *Naukove spivtovaristvo. Vstup do sotciologii nauki* [The scientific community. Introduction to the Sociology of Science]. Kyiv. [in Ukrainian].
 16. Onoprienko, V. & Tepper N. (1998). *Naukove spivtovaristvo iak zasib samoorganizatsii nauki* [The scientific community as a means of self science]. *Visnik NAN Ukraïni* [Bulletin of the NAS of Ukraine], 3–4, 3–7. [in Ukrainian].
 17. Onoprienko, V. I. (2007). *Pokoleniia v nauke: vzgliad sotciologa* [Generations of science: a view of the sociologist]. *Sotciologicheskie issledovaniia* [Sociological research], 4, 75–85. [in Russian].
 18. Piliasov, A. N. (2014). *Razdelennye poluvekom: intellektualnoe vliianie V. I. Vernadskogo na L. N. Gumileva* [Divided half a century: the intellectual influence of V. I. Vernadsky on the L. N. Gumilyov]. *Voprosy filosofii* [The problems of philosophy], 12, 92 [in Russian].
 19. Popik, V. (2011). *Ukraïnska biografistika na zlami stolit: zmina doslidnitskikh paradigm* [Ukrainian biographical at the turn of the century: changing research paradigms]. In *Naukovi pracï Nacionalnoi biblioteki Ukraïni imeni B. I. Vernadskogo* [Scientific works of NLUV]. (Vol. 31, pp. 443–460). [in Ukrainian].
 20. Popova, T. N. (2005). *K probleme formirovaniia nauchnogo soobshchestva istorikov istoricheskoi nauki: razmyshleniia na zadannuiu temu* [On the problem of the formation of the scientific community of historians of historical science: Reflections on a given topic]. In *Spetsialni istorichni distsiplini: pitanniia teorii ta metodiki. Zbirka naukovikh prac* [Special Historical Subjects: Theory and Methods]. (Vol. 12, pp. 94–117). [in Russian].
 21. Popova, T. N. (2008). *Nauchnoe soobshchestvo istoriografov v Novorossiiskom universitete (teoreticheskii aspekt)* [The scientific community historiography in the Novorossiysk University (theoretical aspect)]. In *Lukomor'ia: Arkheologiiia, etnologiiia, istoriia*

- pivnichno-zakhidnogo Prichornomor'ia* [Lukomorye: Archaeology, ethnology, history northwestern Black Sea]. (Vol. 2, pp. 40–43). [in Russian].
22. Popova, T. N. (2009). *Distciplinarnoe soobshchestvo istoriografov na iskhode Postmoderna (fragmenty razmyshlenii)* [Disciplinary community at the end of the post-modern historiographers (fragments of thought)]. In *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorichnoi nauki* [Eidos. Almanac on Theory and History of Historical Science]. (Vol. 4, pp. 210–235). [in Russian].
 23. Popova, T. (2014). *Zhizneopisanie uchjonogo-istorika na perekrestke istoriograficheskikh traditsij: teorija, metodologija, praktika* [Biography of the scientist and historian at the crossroads of historiographical traditions: the theory, methodology, practice]. In *Eidos. Al'manakh teorii ta istorii istorichnoi nauki* [Eidos. Almanac on Theory and History of Historical Science]. (Vol. 8, pp. 22). [in Russian].
 24. Repina, L. P. (2009). “*Novaja istoricheskaja nauka*” i *social'naja istorija* [“The new historical science” and social history]. (Pp. 290–291). Moscow. [in Russian].
 25. Repina, L. P. (2011). *Istoricheskaja nauka na rubezhe XX–XXI vv.: social'nye teorii i istoriograficheskaja praktika* [Historical science at the turn of XX–XXI centuries .: social theory and practice of historiography]. Moscow. [in Russian].
 26. Serykh, A. A. (2010). *Pokolencheskaia identichnost istorikov Rossii v kontce XIX – nachale KhKh vv.: avtoref. diss. na soisk. uch. step. k. i. n.* [Generational Identity Russian historians in the late XIX – early XX centuries]. *Extended abstract of doctoral dissertation (History)*. Omsk. [in Russian].
 27. Sidorova, L. A. (2008). *Sovetskaia istoricheskaja nauka serediny KhKh veka. Sintez trekh pokolenii istorikov* [Soviet historical science of the mid-twentieth century. Synthesis of three generations of historians]. Moscow. [in Russian].
 28. Chishko, V. S. (1996). *Biografichna traditciia ta naukova biografiia v istorii i suchasnosti Ukraini* [Curriculum vitae tradition and history and modernity Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].

Інтелектуальна біографія — ключова модель дослідження історії генерацій вчених-істориків Одеси.

Левченко В. В., кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін Одеського національного морського університету (м. Одеса).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 157–176.

У статті запропонована модель вивчення закономірності формування і розвитку наукового знання та змін парадигм серед вчених-істориків Одеси через призму ідентичності їх генерацій. Сформульовано тлумачення терміну генерація та запропоновано хронологічну періодизацію генерацій одеських істориків.

На новітньому етапі розвитку української історіографії біографічні дослідження поступово переходять на новий рівень: від традиційного відтворення фактів життя — до інтелектуальної біографії. Увага дослідників все більше звертається на дослідження безперервних взаємозв'язків людини та оточуючого її соціокультурного простору, вираження світобачення історика в його наукових поглядах, формування життєвих пріоритетів особистості. За весь час розвитку історичної науки в Одесі корпорацію істориків представляли дев'ять генерацій. На тлі соціально-політичних змін першої половини ХХ ст. ідентифіковано та представлено постать одеського історика М. Соколова як представника «пізньоуніверситетської» генерації імперських часів.

Ключові слова: інтелектуальна біографія, вчені-історики, наукове співтовариство, Одеса, генерації.

Intellectual biography — key model of the history of generations of historians Odessa.

Levchenko V. V., Ph.D., assistant professor of Ukrainian, historical, legal and linguistic disciplines, Odessa National Maritime University (Odessa).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – Kiev, 2016. – Vol. 14. – P. 157–176.

The article proposed a model for the study of regularities of formation, development of scientific knowledge and paradigm shifts among historians of Odessa through the prism of the identity of their generations. Presents the meaning of the term generation and proposed a chronological periodization of generations of Odessa historians. In the latest stage of development of Ukrainian historiography, biographical studies are moving to a new level: from the traditional playing of the facts of life — intellectual biography. Attention researchers are increasingly drawn to the continuous research of interrelation of man and its surrounding socio-cultural space historian expression outlook in its scientific opinion, the formation of individual life priorities. During the entire development of historical science in Odessa corporation represented by nine generations of historians. On the background of socio-political changes of the first half of the XX century are identified and represented by a person of the

Odessa historian N. Sokolov as a representative of «pozднеuniversitet-skoj» generation of Imperial times.

Key words: intellectual biography, historians, academia, Odessa, generation.

Интеллектуальная биография — ключевая модель исследования истории поколений учёных-историков Одессы.

Левченко В. В., кандидат исторических наук, доцент кафедры украиноведения, историко-правовых и языковых дисциплин Одесского национального морского университета (г. Одесса).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2016. – Вып. 14. – С. 157–176.

В статье предложена модель изучения закономерности формирования и развития научного знания, изменений парадигм среди учёных-историков Одессы через призму идентичности их поколений. Сформулировано толкование термина генерация и предложено хронологическую периодизацию поколений одесских историков. На новейшем этапе развития украинской историографии биографические исследования постепенно переходят на новый уровень: от традиционного воспроизведения фактов жизни — к интеллектуальной биографии. Внимание исследователей всё больше обращается на исследование непрерывных взаимосвязей человека и окружающего его социокультурного пространства, выражение мировоззрения историка в его научных взглядах, формирование жизненных приоритетов личности. За всё время развития исторической науки в Одессе корпорацию историков представляли девять поколений. На фоне социально-политических изменений первой половины XX в. идентифицирована и представлена фигура одесского историка Н. Соколова как представителя «позднеуниверситетской» генерации имперских времён.

Ключевые слова: интеллектуальная биография, учёные-историки, научное сообщество, Одесса, генерации.